

VÖÖTRADA

Vootele Ruusmaa

VÖÖTRADA

Lavastaja, lava- ja helikujundaja **Andres Noormets** *(Ugala)*

Kostüümikunstnik **Maarja Viiding**

Valguskujundaja **Villu Konrad** *(Ugala)*

Videokunstnik **Peeter Rästas**

GREGOR **Peeter Rästas**

LUNA **Anneli Rahkema**

EVELIN **Loviise Kapper**

Etenduse juht **Eili Neuhaus**

Autor tänab **Kait Sinisalu** ja **Eneli Rimpelit**

Esietendus 11. septembril 2026 Rakvere Teatri väikses majas

Etenduses on kasutatud muusikat alljärgnevatelt artistidelt:

Verses GT, Murcof, Su Na, Sega Bodega ft Dorian Electra, Rebecca Mardal, Vines ft Wheatus, Aurai, Carrier, Brian Eno, Alex Somers, Pavel Dovgal, James Blake, Nils Frahm, Ana Roxanne, John Adams jt

VOOTELE RUUSMAA

(1988) on helilooja, muusik ja kirjanik. Vootele on Eesti teatrites teinud ligi viiekümnele lavastusele muusikalise kujunduse, osalenud näitlejana või muusikuna kümme-konnas lavastuses, avaldanud neli luulekogu, kirjutanud mitmeid näidendeid ja pälvinud ka ametlikku tunnustust. Tema näidend „Vöötrada“ võitis Rakvere Teatri 85. juubelihooaja puhul korraldatud näidendivõistlusel esikoha.

Vestlus on salvestatud Vootele Ruusmaa kodus Järvamaal 7. juunil 2026. aastal. Vootelega vestlesid Rakvere Teatri dramaturg-lavastaja Urmas Lennuk ja kirjandustoimetaja Lauri Saaber.

UL: Sa oled Viljandi kultuuriakadeemia vilistlane?

- Jah, ma õppisin Viljandis džässlaulu eriala. Aga mingil hetkel tuli spetsialiseerumine. Kas lähed õpetajaks, oled interpret-õpetaja või muusik-tehnoloog. Mina õppisin seda viimast.

LS: Ja magistratuuris käid praegu EMTA lavakoolis?

- Jah. Kursus on visuaalteatri magistriõppe nime all. Juhendaja on Mirko Rajas, erialaõppejõud Taavi Tõnisson ja Mart Koldits, lisaks valdkonna praktikud nii kodu- kui välismaalt. Õpe toimub meistriklasside ja loovpraktika kaudu, põhimõtteliselt visuaalse ja loova mõtlemise arendamine, mis peaks toetama isikupärase käekirja kujunemist erinevate lavastusliikide kaudu – on nuku-, materjali-, objekti- ja füüsiline teater, aga ka multimeedia- ning installatsioonikunst.

UL: Kuidas sa ikkagi tegelikult teatri juurde sattusid? Kust see huvi tekkis?

- Teater on mind alati köitnud, just selle interdistsiplinaarsuse tõttu. Teisel ja kolmandal kursusel tegelesin intensiivselt etenduskunstiga, selle kõrvale tuligi teater, eelkõige Ringo Ramuli näol. Nimelt kirjutasin originaalmuusika kõigile Ramuli lavastustele, mis ta TÜVKA õpingute ajal lõi. Pärast TÜVKA lõpetamist kutsuti mind ootamatult Rakvere Teatri lavastusse „Romaan“ muusikuks ja näitlejaks ning siis mõistsin, et teater on see valdkond, kus saan ühildada sõna ja muusika. Sealt hakkas kasvama üha suurem huvi näidendite vastu ja tundus kuidagi loogiline, et peaks selles „teatri mahlas“ ise tekste kirjutama hakkama.

LS: Oled näitlejana laval üksjagu kaasa teinud, aga süda kisub ikka jutustaja-positsiooni poole? Mitte et näitleja ei tegeleks lugude jutustamisega... Siiski, ka lavastamine pakub sulle ju huvi?

- Tahaks muidugi proovida. Näitleja roll on ses mõttes lihtsamini ettetulev, kui muusik oled. Aga huvitaks just, kuidas muuta ennast lavastajana usaldusväärseks... Seda ma loodangi magistriõppe raames otsida.

UL: Lavastaja metoodikat on päris keeruline õpetada, aga näitleja või helikujundajana saad proovides protsessiga kaasas käia, siis vaatad, kuidas teised lavastajad teevad. - Nojah, sellest olengi seni kõige rohkem õppinud. Magistrist tahan metoodikat juurde saada kõigele, mida olen prooviprotsessis praktiliselt märganud. Kui küsida, mis on minu elukutse, siis ma ütlesin, et olen väga hea laveeriija. Kõrgharitud laveeriija... TÜVKA-s öeldi ka, et sinust ei saa kunagi džässlauljat, ära unistagi! Sinus lihtsalt ei ole seda. Nad ütlesid, et ma mõtlen teistmoodi ja et huvitav häälematerjal, aga nad ei taju seda tungi džässmuusika juurde.

UL: Lapsepõlv. Kasvasid Ida-Virumaal?

- Jah. Kaksteist aastat elasin lapsepõlves Ida-Virumaal. Isa, Arthur Ruusmaa, sai Tartu Ülikooli lõpetades pakkumise tulla Põlevkivimuuseumi direktoriks ja siis nad kolisid sinna. Ema hakkas õpetajaks. Aga siis ärkas ema ühel hommikul üles ja ütles, et tema tahab oma juuri otsida, ja kahe nädala pärast olime Võrus.

LS: Kõlab väga toredasti. Aga mida ida-virukas sulle tähendab? See on ju ka selline ebamäärane mõiste, mille tähendus iga inimese jaoks erineb.

- Hea küsimus. Kui ma nüüd Kohtla-Järve peale mõtlen, siis mul ei ole jäänud kedagi, kellega suhtleks sellest kooliperioodist. Ja natuke on see kandunud sinna Võru olukorda ka. Ega mul pole seal kooliajast ka praegu eriti sõpru ega kaaslasi, ainult üks. Aga muidugi elab Võrumaal minu hea sõber ja mõttekaaslane Tarmo Tagamets.

UL: Mida sa siis tegid lapsena, mängisid kogu aeg klaverit?

- Ei, ma mängisin hästi palju jalgpalli. Pallimängud on minu suur huvi. Aga kui ma nüüd ikkagi mõtlen selle Ida-Virumaa peale, siis kui ma olen Lääne-Virumaal või Virumaal, siis ma nagu tajun, et minu juured või sellised pealmised juured on siin... Mu sõbrad Priit (Põldma) ja Ringo (Ramul) ja Tõnis (Kirsipu) ja Taavet Niller on kõik siitpoolt. Isa juured on tegelikult Saaremaalt. Ta sündis küll Novosibirskis, aga kui ta oli paarikuune, said nad õiguse tagasi Eestisse tulla ja siis läksid Mõisakülla elama, Pärnu lähedale.

UL: Ida-Viru päritolu võroke, kes tunneb, et juured on Saaremaal?

- Aga identiteedilt veel lääne-virulane, ja kui lähen Saaremaale, siis ma tunnen, et see on see koht. Midagi on Saaremaas sellist, et seal on kodune tunne. Ma ironiseerin selle üle, et kui ma olin kaitseväes, siis olin ainukene mandrilt, kes oli saarlaste ja hiidlastega ühes toas. Siis mõtlesin, et see on nagu saatuse ironia heas mõttes, aga nad ütlesid ise ka, kui me omavahel vestlesime, et sinus on nagu see saarlane sees... See oli nii naljakas, tuba oli meil ära jagatud: ühel pool saarlased, teisel pool hiidlased ja mina ainsana mandrilt seal vahel, kuskil piiritsoonis. Siis ma kogu aeg jälgisin neid ja nende kõnepruuki ja öösiti hakkasid saarlased hiidlastega vaidlema. See oli väga humoorikas.

UL: Aga võro keele õppisid ära?

- Aru saan, aga ise väga ei pursi. Tegelikult meil koolis ka ei räägitud. Tol hetkel kuulsin mina Võrus võro keelt ainult niimoodi, kui kellegi juures käisin ja neil vanavanemad rääkisid. Sellist võro keele propageerimist tollal veel ei olnud. Ehkki seda ma mäletan küll, et kui ma Võrru kolisin, siis kognitiivne dissonants oli tohutu, sa lähed ühest keeleruumist teise põhimõtteliselt. See oli kohe esimene või teine päev, kui üks minu klassivendadest küsis, et kas sa oled mingi soomlane või, sa räägid nii veidralt eesti keelt. Siis oli mul küll täielik dissonants – *teie* räägite eesti keelt veidralt! (naerab)

LS: Põhja-Eesti ongi põhimõtteliselt Soome sealtpoolt vaadates.

- Jah. Ja siis ma tajusingi ära, et 200 km võib olla pikk distants. Iseenesest justkui lühike vahemaa, aga kui suur võib olla kultuuriline erinevus. Seda lapsena tajuda on väga huvitav kogemus. Ma sain aru, et see Võrru kolimine avardas väga palju minu mõtlemist. Meil oli selline olukord, et ma nägin isa aasta aega ainult reedest pühapäevani. Ta töötas ikka Jõhvis, tol hetkel siis muinsuskaitseametis. Ainult nädalavahetustel tuli koju. Emaga oli niimoodi, et ta oli esmaspäevast kolmapäevani Võrus ja kolmapäevast reedeni Kohtla-Järvel. Ema käis seal veel õppejõuna edasi kaks päeva nädalas. Ja selle lühikese perioodi olime siis üksi Võrus. Minu öde läks 12.

klassi. Kolm päeva kasvas õde meid vennaga. Ma mäletan, meil oli kindel summa, mida võisime päeva jooksul kasutada, ja kuidas me arvutasime seda. Siis tekkis see tunne, et nagu vastutad enda eest – kaheteistaastasele nii kiiresti ja ootamatult.

UL: Õppisid raha lugema juba lapsena?
- Just. Ja valisin ikkagi väga vale ameti. (naerab)

LS: Käesoleva näidendi kontekstis – kuidas oleks võro keeles „vöotrada“?
- Ülekäigutii.

LS: Ja „bonsaid“ vist ei saa ümber panna, aga „kääbusmänd“...?
- Kääbusmänd võiks olla ehk „rääbak“. Nad ütlevad seda küll looma kohta, aga kui selle sõnaga mängida, siis sisuliselt sobiks – „rääbak“.

UL: Sa juba ütlesid, et ei oska ennast identifitseerida, kas oled muusik või helikujundaja või kirjanik või luuletaja. Mina sain sul kokku viis lavateksti. Palju neid tegelikult on?

- Tegelikult on ikka mõned veel. Sel aastalgi kirjutasin noortenäidendite võistlusele, ja siis olen ma veel ühe teksti kirjutanud ka rahvusvahelisele näitekirjanduse võistlusele – Liepaja Nukuteater korraldas. Minu tekst valiti välja, seitsme hulgas. Ma kirjutasin eesti keeles ja siis tõlkisin inglise keelde. See oli selline utopiline lugu. NASA-l oli 70-ndatel projekt, kus nad saatsid ämblikke orbiidile. Ja Nephretite oli kõige kuulsam ämblik, keda nad seal kosmoses uurisid. YouTube'is oli ka video, kus nad jälgivad, kuidas ämblik suudab kaaluta olekule vastu pidada. Ja too ämblik ei suutnud. Aga Nephretite jäi ellu, ja siis ma tahtsin ämbliku kaudu uurida ökoloogilist kriisi. Tekstis ta avastas seal mingid Marsi tüübid. Marsik ja Mursik aitavad tal tükkidest kokku ehitada kosmoselaeva ja siis ta saab tagasi lennata. Aga metafooriks oli see, et ta tahab jõuda koju oma apelsinipuu alla. Marss on küll oranži värvi, aga tema tahab olla omas kodus apelsinipuu all. „Tagasi koju“ oli pealkiri.

UL: Mis sind üldse käivitab näidendit kirjutama?
- Kõik oma näidendid olen ma kirjutanud näidendivõistluste tarvis. Ainuke tellimustöö oli „Mis sa tont vahid?“. Aga see oli ka Juhan Jaigi põhjal. See oli nii, et kui ma isa käest küsisin, keda võiks Võru kandi kirjanikest lahti kirjutada, siis ta vastas kohe, et Jaik. Isa ütles, et hindab seda, kuidas Jaik on suutnud teoloogia ja mütoloogia kokku siduda, ja sealt tekib nii tohutult inimlik mõõde. Kui ma seda teksti kirjutama hakkasin, siis isa oli tegelikult juba surnud. Mõneti oli see nagu isa soovi täitmine.

LS: Tegelikult ju kõik autorid kirjutavad iseendast, mõned lasevad selle lihtsalt läbi suurema fiktsiooniveski kui teised. Kuidas see isiklik-autobiograafiline sinu puhul väljendub? Või siis transformeerub?

- Ütleme nii, et üks ikka kõik tekstid on isiklikul tasandil. „Vöotraja“ algus oli ka. Kui ma õppisin Tartus Elleri koolis laulmist, pärast gümnaasiumi lõppu, siis igal hommikul kohtasin ühte neitut, kes oli minu arvates maailma ilusaim. Ja ma sain aru, et me näemegi täpselt kell 7.30 seal vöotraja peal. Ja see oli mulle igal hommikul see hetk, mida ma tahtsin kogeda – liblikad olid kohus ja ma kujutlesin alati, et mis siis, kui ma täna julgen tema käest küsida, kas ta tahaks tulla minuga kõndima või midagi. Aga ainult kujutluseks see jäi. Ma ei läinud mitte kunagi.

LS: Selles mõttes on „Vöotrada“ siis *what if...?*-lugu.
- Mõneti küll, jah.

UL: Aga see algne lugu on päris ammune. Kuidas ta sul nüüd järsku meelde tuli?
- Mulle meenus ta pigem kujundina. Mõtlesin, et kas ma saan sellest hakata lahti kirjutama. Ja muidugi teemana oli ka lein minu jaoks oluline – kuidas just nimelt leina lahti kirjutada ja uurida. Siin lapse kaotuse teemana, ja näidendis „Keti viljad“ läbi ema ja poja suhete... Samas luulekogu „Purgatoorium“, see lein oli mul isiklik.

UL: Kuidas sa luule juurde jõudsid?
- Natuke vist muusika kaudu. Ilmselt pidin laulusõnu tegema... Jälle, kui ma nüüd niimoodi mõtlen, siis me isaga sõitsime koos Mõisakülla ja ma ootasin väga neid suvesid. Ma teadsin, et mu ema ei tule kaasa, ja siis ma sain isaga seal olla. Seal Mõisakülas adusin lapsena sõna „vabadus“ – isa lubas kõike teha. Vanaema ka. Ja ema ei keelanud seda. Ma mäletan, et see oli kõige suurem vabaduse ilming, et ma sain hommikul lihtsalt minna välja ja pissida kuskile põõsasse. See oli minu jaoks tohutu vabaduse väljendus. Mäletan muidugi, et ükskord isa tuli ja ütles, et ära nüüd kohe ukse alla ka päris lase. Ja ma mäletan, kui me sõitsime sinna ja isa kuulas kolme tenorit. Mäksi, Joalat ja Linnat. Ja mäletan, et üks Mäksi lugu – „Sind otsides“ – mulle pööraselt meeldis ja ma püüdsin sinna uusi sõnu juurde mõelda. Kui meil olid perega väljasõidud, siis mõtlesin ka oma peas lauludele uusi sõnu välja.

Muusikakooli pandi mind rohkem selle kaalutlusega, et ma olin düsgraafik ja logopeedid andsid mu vanematele vihje: pange leevenduseks akordionit mängima. Düsgraafia puhul on nii, et erinevad ajupoolkerad ei suuda ühendusi luua, ja akordion on selline pill, kus kaks kätt teevad erinevat liigutust ning vahepeal peab veel lõotsaga tegelema. See siis sugereerib aju poolkerasid ja tekitab neis koostööd. Minul oli teadmine, et ma pean muusikakoolis käima just sellepärast. Mulle ei öeldud kunagi, et ma olen musikaalne laps või midagi. Ma lihtsalt käisin. Selles kontekstis ei omanud muusika minu jaoks mingit tähendust. Aga kui ma mõtlesin oma lugusid välja, siis oli see muusikakooli formaadist väljaspool. See minu muusika ja muusikakooli muusika olid eri maailmadest, täiesti eraldi. Siis ma lõpetasin muusikakooli, sain oma arvuti ja hakkasingi oma muusikat looma. Käisin muidugi mingites bändides mängimas ja mõtlesin oma süntekal laule välja, aga neid ma ei salvestanud. Need olid lihtsalt sellised mõtteharjutused.

LS: Ühesõnaga – selleks, et huvi tekiks, pidi ametlik formaat otsa saama.
- Just! Ja siis veel see, et ma sain aru... tajusin, et mul on mingi kujundlik keel olemas. Et need luuletused on kuidagi teistmoodi... Ja need laulusalmid on ka teistmoodi.

LS: Sa oled mujalgi öelnud, et pead end autodidaktiks ehk iseõppijaks.
- Jah.

LS: Kuidas see sinu puhul käib? Kas sa iseõppijana üritad endale luua süsteemsust, süvened ja viid ennast ühe teemaplokiga lõpuni kurssi või jookseb see sul puhtalt vabade assotsiatsioonide järgi?
- Ma arvan, et ma olen mõlemasse. Usun küll, et võin väga süvitsi minna, aga mõnikord on elutempo nii kiire, et lõpuni ei jõua. Ju ma püüan vist seal kahevahel kõikuda. Taas laveerida. (muigab)

LS: Piiripealsus mõjub ju enamasti loomingle väga hästi. Midagi siit, midagi sealt, ja eri asjade kokkupanekul sünnibki uus.
- Jah. Kui märksõna tuua, siis see, mida ma kogu aeg otsin, on seisund. Ja kirjutamise hetkeks on mul samuti vaja seisundit. Kui kuskil lavastusprotsessis olen, siis on mul

alati arvutis lahti üks tühi dokumendifail, sest juba proovides viibida on nii hea seisund. Oled kuidagi süvenenud ühte materjali, aga see avab nii palju seoseid enda materjalide jaoks, ja siis tihtilugu püüan samal ajal ka kirjutada. Muusikalise kujundajana saan ma niimoodi tunnetada. „Keti viljad” on ses suhtes hea näide. Olin Rakveres „Metamorfoosi” proovides (Taavi Tõnissoni lavastus Franz Kafka põhjal) ja kirjutasin samal ajal. Ja see kuidagi toimis väga hästi mõlemat pidi. Ja kui „Vöötrada” alustasin, siis tegime Taago Tubinaga Ugalas Austraalia näidendit „Kahe laine vahel”. Oli temaatilisi sarnasusi – seal tegeldi ökoloogilise skolastika ja küsimusega, kas see teadlane tahab last saada. Ja siis nad lõpuks kaotasid lapse. Nii et „Vöötraja” mõte oli mul enne olemas, aga üks teine lavastus andis olulise tõuke.

LS: Esitaks sellise küsimuse – kas sa suudad verbaalselt kirjeldada heli sündi oma peas?

- Kui ma hakkan helikujundust kirjutama, siis ma peaksin lavastajalt esimesed sisendid saama. Ja mul on vaja kohe tekst läbi lugeda. Ja kui ma loen selle teksti läbi, siis ma püüan kohe samal õhtul ka midagi kirjutada, et saada see esimene impulss enda seest välja. Oma esimesed mõtted on mul vaja kiiresti kirja ja kuuldavaks saada, see tagab justkui rahu ja loob kindlama põhja, mille pealt edasi liikuda. Aga tunne ise on selline, et nüüd on nagu tajutav vaakumi hetk. Et see müra ja vaikus on nagu koos, see tekitab tunde, et... Arvo Pärt on huvitavalt öelnud, et tema ei ole helilooja, tema on lihtsalt kanal, mida Jumal kasutab. See vaakumi hetk on minu jaoks samuti nii, et mingisugune kanal on lahti. Ma tõlgin emotsiooni. Saades samas aru, et ma ei mõtle seda nagu ise välja, vaid kuidagi kukub Newtoni õun pähe.

UL: Aga oled sedasi ka teinud, et proovides ei olegi alati kohapeal, et midagi saad juba enne valmis?

- Kui ma lähen lavastusprotsessi, siis mul ongi 60-70 protsenti muusikast juba valmis. Tekstitaju on eelis helikujundaja töös. Ma suudan vajaliku atmosfääri ja seisundi endale varem sõnastada selleks, et midagi ette luua. Kontsentratsioon ja eneseusaldus – minu suust paradoksaalne jutt, sest olen loomu poolest äärmiselt kahtlev, aga mingil moel usaldan ma endas jäagitud seda taju, mis suunab mind muusikat kirjutama.

UL: Aga kas nända on olnud, et 60-70 protsenti valmis ja siis lähed proovi ja avastad, et see on mingi hoopis teine lugu?

- Jah, on küll. Ütleme, viimati Noorsooteatri „Pinocchio”. Mirko (Rajas) soovis üsna varakult muusikat valmis... Ma kirjutasin ja tundsin kogu aeg, et see ei ole ikka õige. Ja kui tuli teine või kolmas lugemine, siis ma katsetasin ja me saime aru, et kõik ongi täiesti vale. Ainult üks lugu jäi alles. Ja ma võtsin nädala jagu aega, proovides ei käinud ja tegin kodus uue muusika. Selles kontekstis jah, midagi läks nagu valesti. Läks tõlkes kaduma... Ja tantsulavastuses on niisugust kogemust rohkemgi – Sveta Grigorjevaga olime ükskord juba päris palju teinud, kui korraga tuli kõik maha võtta.

UL: Aga kuidas sa ära tunned, et see on õige?

- Vaat siin ongi kanali küsimus. Võib-olla ma müstifitseerin seda üle, aga ma tajun, et kuna mul... Kuna ma pole kompositsiooni õppinud, siis kui ma heliloomingut kirjutan, ei ole ma komponeerija. Sellepärast ma ütleni alati, et olen tohutu laveerija.

UL: Samas kui ma mõtlen sinu helikujunduste peale, siis on seal alati sellist fragmentaarsust, mis on teatris hästi vajalik.

- Jah, see on õige küll. Valmis komponeeritud lugu võib hakata teatris midagi lõhkuma.

Võib-olla teatris muusikaline kujundaja peabki komponeerima fragmentaarsemalt, mitte kirjutama nagu Hollywoodi heliloojad täispartituure. Vahetevahel piisab ainult ühest motiivist, et terve lavastus üles ehitada. Mina kirjutan pikki, tagataustal voolavaid atmosfäärilisi foone, mille sees omakorda kerkivad esile kihid.

UL: Ja kui kõik ei tule kanalist? Kuidas ennast tööle meelitada või petta? Kui midagi ei tule, aga peab?

- Ma arvan, et mõneti meelitab mind tööle lihtlabane hirm, et ei jõua muusikat kirjutada muude projektide kõrvalt. Vean lavastajat alt jne! Paradoksaalselt see hirm ei halva, vaid püüab leida lahendust, otsib tundlikus inimeses alget, mis resoneeriks ja hakkaks helisema.

UL: Kui me nüüd muusika juurest läheks kirjutamise ja lavastamise juurde. Kuidas sa ennast „Mis sa tont vahid?” juures lavastaja rollis tundsid?

- „Mis sa tont vahid?” oli väga hea alguspunkt. Sest ma mäletan, kuidas me seda teksti kogu aeg analüüsisime. Ma kirjutasin mingi versiooni valmis, siis te (Tagamets, Lennuk) andsite tagasisidet. Siis ma kirjutasin sellest lähtuvalt uue versiooni ja see õpetas väga palju. Proovides nihutasime ja toimetasime juba rohkem näitlejatega koostöös. Kärpissime oli ka. Tol hetkel olin ma ikkagi nii roheline, et ei suutnud lava peal atmosfäärilist tegevust välja mõelda. Ses suhtes aitas Tarmo väga palju.

UL: Kuidas kärpimine noore ja rohelisena tundus? Ma tean, et paljusid noori autoreid see häirib.

- Ega ma täpselt ei mäletagi väga. Aga seda ma mäletan, et lubasin lahkesti kärpida. Toomasel (Suuman) oli ikka väga palju põhjendusi kärbeteks. Tema tekstitunnetust ma usaldasin. Ja see oli mul esimene katsetus, mis ei jäänud sahtlisse. Esimene tekst ja esimene lavastus.

LS: Kas sa proosateksti kirjutamisele ei ole kunagi mõelnud?

- Olen küll. Mul on sahtlis päris palju proosatekste. Ühe saatsin kunagi ka Loomingusse. Aga sealt tagasisidet ei tulnud. Mul on kuskil 11-12 sellist proosateksti. Mõned on novellid, mõned sellised miniatuurilaadsed.

UL: Sinu muusika ei ole päris Eurovisiooni muusika ja su näidendid ja tekstid pole üldiselt ka kõige magusamad. Mis sinu loomeprotsessi käivitab? Kui sa ise töid valid, siis mille põhjal sa oma otsused ja valikud teed?

- Eks ikka materjal ja lavastaja. Taagoga on mul olnud üheksa projekti. Taaviga ja Mirkoga vähem. Ja Tarmo Tagametsaga kümme. Tantsijatega ka, ehkki tantsule pole enam ammu saanud teha.

UL: Aga kui tuleks suurem kommertsprojekt ja ütleks, et teeme koostööd?

- Eks ma muidugi hindan ka oma võimekust. Ma olen korra mõelnud teha muusikali... Selline ametnike kontorimuusikal. Visuaalselt on paberite virnad, mida tassitakse ühest seinast teise.

LS: Nagu Monty Pythoni „Elu mõtte” algus, kus kontorihoone muutub piraadilaevaks?

- Ma just mõtlen, et kuidas tuua välja see bürokraatia absurd. Sul jääb kuskilt 5 cm puudu, et sa saaksid imbeväljaku projektiga liituda. Imbkaevu aaria... Mind lihtsalt hirmutab, kuidas me anname ametnikele õigusi. Muudkui anname ja loovutame oma vabadust. Tahes-tahmata. Ja ilma et üldse aru saaksime. Ja kui vastutust ka ei teki, siis see hirmutab veel eriti.

UL: Palju sa poliitikale kaasa elad?
- Ikka kogu aeg kuulan, kui trenni teen või midagi.

UL: Aga miks siis sinu tegelased ei otsi vabadust? Kui sa nii kaasa elad?
- Selles mõttes ongi veider, et see näitekirjandus on ikkagi kuidagi mu enda sisemaailma avamine. Ma tunnen, et mingeid tehnilisi oskusi jääb kirjutajana puudu, et hallata selliseid teemasid nagu poliitika ja vabadus.

UL: Ja siis sa mängid nendel aladel, kus sul on isiklikum suhe?
- Jah, siis ma tean, et suudan selle välja kanda. Aga millalgi peaks võtma julguse kokku ja püüdma kirjutada muust ka.

LS: Sisulise või temaatilise haarde laienemine võib ju tulla oma vagu ajades ja isiklikest puutepunktidest. Selleks ei pea kirjutama uut „Rahamaad“. Aga praegu kirjeldasid, kuidas sul muusikali idee tuli isikliku kogemuse pealt ametnikuga. Kunagi ütlesid ühes intervjuus, et oled mõelnud endast kogu aeg kui linnatrubaduurist. Kas oled nüüdseks maaeluga rohkem ära harjunud ja kas see on mõjutanud sind loojana, kas sulle tundub, et see on muutnud midagi su käekirjas?
- Eks ma natuke rohkem olen harjunud, aga saan ka sellest aru, et siin – maal elades – on meelega samuti rohkem. Et kui mingi asi läheb katki ja metsas puud nõõgivad, siis mul esimene mõte on, et ah... Viskad selle sae ja kõik... Saadaks selle kõik kukele.

UL: Kas see on üksindusega seotud? Mina maal elades tajusin seda kummalist üksildust. Naabreid pole lähedal.
- Siin kõrval naaber siiski on, aga eks me oleme suhteliselt eraklikud. Ja ma tunnen ka, et ma pole käeliselt küllalt võimekas ega suuda end neist olukordadest välja aidata. Ja ma pole tehnikas nii osav. Aga samas... Kui ma vaatan oma tütre Säsi pealt, kuidas ta võib siin minna liikuma ja hüpata... Ja ma ei pea tema pärast muretsema.

Vootele tütar Säsi hüüab eemalt, et siin on liiga palju helisid.

- Me peame kogu aeg läbi mõtlema logistika. Kuidas lasteada, kes viib, kes toob? Me elamegi kalendris poolenisti. See tekitab küll selle tunde, et linnas oleks kergem. Aga jällegi... kas ma linnas saaksin niimoodi loomingut kirjutada? Siin ärkan öösel üles ja võin kohe hakata salvestama. Kui ma viin Säsi lasteada ära, siis hakkab salvestama. Panen asjad üles ja läheb lahti. Linnas peab selleks leidma koha ja ma ei suudaks oma koju stuudiot luua. Siin on ikka kõvasti lihtsam selles mõttes.

UL: Aga keskkonna mõttes?
- Kui ma mõtlen selle peale, et meil on oma aiamaa, oma porgandid, mida ma võin südamerahus ka talvel võtta... Siin on rahu ja vaikus. Ja need helid on tulnud muidugi metsa mahavõtmisega. Maantee heli... Huvitav on see, et kolm-neli aastat tagasi pandi siia mingi uus bituumenkiht. Ja see oli novaatorlik idee. Seal oli kasutatud vanu rehve. Ja ma ütlen – see asfalt hakkas teistmoodi laulma. Ta kõlas nagu rohkem. Esimesel aastal eriti, kui värske kiht oli peale pandud. Siis ta kuidagi resoneeris pikemalt.

LS: Kui palju üldse argipäev sinu loomingut mõjutab? Näiteks just muusikalises kujunduses? See argihelide maailm?
- Kui mõnes lavastuses on vaja kasutada argihelisid, siis ma neid rakendan, ja kui ma suudan neid ka muusikalise materjalina kasutada, siis on põnev. Näiteks Taago Tubina lavastuse „Arhitekt“ jaoks Ugalas ma käisingi seda maanteed salvestamas, ja veel ma salvestasin korstnaja sisemust. Meil on vana saunaahju keris ja ma panin

salvestaja sinna sisse. Ja mängisin sinna korstnasse pesumasina toru. Lihtsalt puhusin seda eri kõrgustel. Ja siis salvestasin, kuidas see korstnaja alg ärkab ellu... Sellest tuli väga lahe materjal. Rakvere Teatri pansionaadis on näiteks üllahe duširuum, kuhu ventilatsioonitorud kõik kokku jooksevad. Kui tuul puhub kuidagi väga õigesti... siis ta tõmbab seda ja seal on konstantne undamine. Väga huvitav heli. Ma olen seda mitu korda salvestanud ja kasutanud. Taago „Nõusoleku“ jaoks Linnateatris tegin seda, et salvestasin sõrmega pokaalide piniinat. Ja sinna ma lisasin väga erinevaid efekte. Algheli kaduski lõpuks ära. Kasutasin efekti, mis sellest impulsist valmis sai. Korra olen ka naabrimehe traktorit salvestanud. Mul oli vaja mingit müriinat. Ja kunagi palusin ämmal diiselmootoriga Volvoga koha pealt kiirendada, et saaks ühe lavastuse tarbeks helilist aktsenti. Tossupilv oli muljetavaldav, kuid kahjuks salvestatud heli kasutada siiski ei saanud.

UL: Kuidas laps mõjutab loomingut, ja pere?
- Laps muudab taju. Ma kogu aeg mõtlen, et see looming, mis ma kirjutan, ongi talle.

UL: Aga Säsi ise ka inspireerib midagi? Nagu see, kui ta äsja pani käed kõrvadele ja ütles, et siin on liiga palju helisid. Lind laulab ja maantee laulab, tahaks natuke eralduda.
- Ega ma isegi ei pane tähele niimoodi, et millal täpselt ta mind inspireerib. Aga näiteks mõnda lugu ma katsetan küll tema peal. Panen talle kõrvaklapid pähe ja küsin, kas tema arvates toimib või ei toimi. Kas hakkas liikuma või mitte. Aga talle endale ka väga meeldib, kui ma panen kõrvaklapid pähe, siis ta tuleb juurde ja ütleb, et tahaks korra kuulata. Ja talle väga meeldib, et ma olen Enelit (abikaasa) pea igas lavastuses kasutanud vokaalina, siis ta ikka tihtilugu küsib, et kas siin emme laulab ka? Ja millal emme laulma hakkab? Ja siis meeldib talle süntidega ise mängida. Ma panen talle valmis ja siis ta otsib sealt helisid. Aga laulmine on põhiline. Ta mõtleb ka ise sõnu välja ja tantsib.

UL: Niimoodi sa veel ei tee nagu Imre Õunapuu, kes pani lapse klahvide taha ja siis valmis lavastuse „Väikevend ja Karlsson katuselt“ meloodia?
- Päril nii ei ole, kuigi ma ühte väikest meloodiajuppi olen kasutanud, kus ta ümises midagi. Niisama, mängu keskel. Siis sain kohe aru, et seal on mingi fragment. Selles mõttes ma tajun küll, et kui varem oli looming lihtsalt looming, siis lapsega koos on sel mingi muu väärtus. Laps põhjendab minu silmis rohkem seda loomingut ära. Ma ei teagi, kas tal lõpuks on sest üldse mingit tolku, aga see, et mul on eesmärk ja kellegi nimel end pingutada... Ma tahan elust aru saada ja laps annab selleks väga suure põhjuse. Et kuidas talle seda maailma selgitada. Vahetevahel tajun, et kui olen mingisuguse teema endale lahti kirjutanud, siis ma oskan seda ka talle paremini lahti seletada. Ja samas lapse kaudu... Ta paneb sind kuidagi lähedalt olukordadesse, kuhu sa muidu ei roni ega satu.

LS: Tegelikult pakub sinu looming talle kunagi võtme sinu juurde. Kunagi hakkab ta selle kaudu sind paremini lugema... Nagu sa oma isastki rääkisid.
- Jah, isa oli mulle väga hea eeskuju. Ta kirjutas. Ta alustas Ida-Virumaal artiklite kirjutamisega Põhjarannikusse, oma kolumni laadseid asju. Otsis ja avas ajaloolisi fakte, mis konkreetset päeval oli juhtunud. Seda jätkas ta ka Võru linnas, kirjutas lahti Võru linna ajaloolisi seiku pikemate artiklitega. Ma nägin tema pealt kogu aeg seda kirjatööd. Aga ta ei afišeerinud seda kodus, ma nägin ainult, kuidas ta seda töö tegi.

Ja kui ta siis märkas, et mind hakkas luule huvitama, tassis ta kõik Võru linnaraamatukogust mahakantud luuleraamatud mulle koju. See oli äkki mingi 2005–2006. Ma olin siis üheksa või kümme. Ja siis, kui ma läksin Ellerisse ja tulin nädalavahetuseks koju, oli isa jälle toonud raamatukogust paki.

LS: Sedasi tekkiski kirjandushuvi?

- Ma lapsena ei lugenud palju... Mul oli see hooti. Kuna mõlemad vanemad olid ajaloolased, siis mind väga huvitasid viikingid ja Egiptus. Ja nad tegid lähedaid jõulukingitusi meile. Nad ostsid meile viikingite kohta entsüklopeediad või keskaja kohta. Ja meile osteti legolaev ja legokindlus. Et siis olid nagu lugemise pool ja mänguline pool mõlemad olemas. Selles mõttes on raamatud mind kogu elu ümbritsenud. Ma mäletan, et millalgi ma lugesin „Kalle Blomkvisti“. See oli mulle hästi huvitav, et üks väike poiss niimoodi uurib. Ja kust tal tuleb see huvi, et üldse uurida. Ma oleksin ka tahtnud tema moodi uurida. Ja samas nägin seda ka isa pealt – tema lappas kogu aeg vanades paberites – uurimine kogu aeg käis! Ma arvan, et minu kõige suurem mõjutaja oli Kalju Lepiku luulekogu „Rukkilille murdumise laul“, see oli kuskil 8.-9. klassis. Ma lugesin seda ja isa tegi sellise huvitava lükke, ütles, et see autor läks Rootsi elama ja teda peeti natuke hulluks. See käivitas mind kohe – natuke hulluks läks, ja Rootsis... Ja siis, kui loed sealt üht esimest luuletust: et mul on karvased jalad ja karvane rind, kogu küla peab ahviks mind... Siis ma mõtlesin kohe, et vauuu! Keegi kirjutab nagu selliselt. Kuigi seal on hästi palju ka isamaalist luulet... Ma muidugi ei loe ennast selliseks patrioodiks, et õhkan siin nüüd isamaalist, aga kuidagi tol hetkel mõjus see väga õigesse kohta. Ja see kujund – see rukkilille murdumise laul – see oli kuidagi väga ilus.

LS: Oskad sa nimetada veel enda jaoks olulisi autoreid?

- Kui nüüd luulekogudest rääkida, siis kõige olulisem on ikkagi Richard Brautigani „Hanguga elavhõbedat pildudes“, Lauri Sommeri tõlgitud. Vaat see oli see, kus ma tundsin, et kõnetab. Esiteks – need olid lühikesed, aga ta suutis isegi ühte luuletusse koondada nii tiheda kontsentratsiooni, tajud kohe ära, et seal on nii palju erinevaid tasandeid. Seal oli üks luuletus, parafraaseerides, igavik surgib hambaorgiga oma hambaauke, millele Jeesus löödi risti... Ma lugesin ja mõtlesin, et see on nii mitmekihiline. Ja üleüldse, tema „Arbuusisuhkrus“ ja „Et tuul seda kõike ära ei kannaks“, mille ka Lauri Sommer tõlkis. See oli ka väga ilus. Ja muidugi „Forellipüük Ameerikas“. Eesti omadest Vadi läheb korda, just huumori koha pealt. Midagi ka Tammsaarest. Ta kuidagi kõnetab õigel hetkel.

Mis mind lapsena kõige rohkem mõjutas – kui mu isa oli Kohtla-Järvel, siis kuulus Põlevkivimuuseumi alla tollal nn valge saal. See oli kunstisaal. Isa oli seal justkui kuraator või selle juhataja. Ja ta korraldas seal Ida-Virumaa kunstnike aastanäituseid. Ja kuna neil kunstnikel polnud isale tollal midagi maksta selle eest, siis nad maksid kogu aeg maalidega. Ma kasvasin üles maalide keskel. Mäletan, et mulle meeldis väga lapsena maale vaadata ja mõelda, miks on siin midagi sellist kujutatud või mis siin üldse on kujutatud.

Naljakas – kui ma olin gümnaasiumis, siis Taago ja Tarmo tegid teatristuudiot, ja ehkki teater iseenesest huvitas mind, ei läinud ma sinna. Ses suhtes muidugi kahetsen, oleksin kindlasti palju rohkem õppinud. Aga noh... Tarmo ja Taago on mitu korda tagantjärele öelnud, et see on väga hea, et ma ei tulnud, et ma ei oleks võib-olla kunagi oma praegusse punkti jõudnud.

UL: Igaüks leiab oma tee. Aga lõpetuseks – mida looming või kultuur või kunst sulle ikkagi laiemalt tähendab? Miks teda inimestele tarvis on?

- Ühest vastust ei oskagi tegelikult anda. Üha rohkem tajun, et püüan igapäevaselt loomingut, kultuuri või kunsti ümber hinnata, võtta seda enesestmõistetavana, samas mitte liiga tõsiselt. Ega see kahjuks ei õnnestu. Loojale on ta identiteedi osa. Ta ei defineeri mind, kuid tähendan, et iga väike loominguline paus mõjub lausa füüsiliselt. Muudab rahutuks, laisaks. Erinevad meediumid on mulle elu tõlkemehhanismid. Püüan nende abil mõista või tõlkida kuulajale-lugejale protsesse ja märkamisi. Kunst annab minu arvates inimesele pidet, hoiab ja hoiatab teda. Kunst suudab liigutada, mõjutada, koputada eneses teadlikkusele ja nõudlikkusele.

TAIMMÖTLEMINE IDAS JA LÄÄNES

Moodne mõiste „taimede intelligentsus“ võib esmapilgul tunduda üsna hiljutise nähtusena. Lääne teaduses on viimastel aastakümnetel üha enam uuritud taimede võimet tajuda keskkonda, töödelda informatsiooni, edastada signaale, kohaneda, säilitada varasemate seisundite mõju ning muuta oma käitumist vastavalt olukorrale. Ometi on nende nähtuste taga palju vanemad filosoofilised küsimused. Aasia mõttetraditsioonides – budismi eri variantides, taoismis ja džainismis – on sajandeid arutatud, kas taimed on tundlikud olendid, kas neil on mingisugune teadvus, kas puud ja rohhtaimed võivad omada Buddha-loomust ning kas loodus ise võib osaleda virgumises.

Oleks eksitav öelda, et ida filosoofiad „avastasid“ taimede intelligentsuse ammu enne lääne teadust. Need traditsioonid esitavad erinevaid küsimusi. Ent kõige huvitavam võrdlus ei seisne selles, kas iidsetest tekstidest leiab tänapäeva teaduse „ennustusi“, vaid selles, kuidas mõlemad traditsioonid esitavad väljakutse eeldusele, et tähenduslik ja organiseeritud elu vajab inimesele sarnast mõistust.

Lääne filosoofiline arutelu algab olulisel määral Aristotelesest. Tema traktaat „Hingest“ (mida on peetud ajaloo esimeseks psühholoogiaraamatuks) ei käsitle taimi mitte elutu aienä, vaid elusolenditena, kelle hingeks on kasvutung. Nad kasvavad, toituvad, paljunevad ja säilitavad oma ehitust. Loomadel lisanduvad tajumise- ja liikumisvõime, inimesel omakorda mõistus. Aristotelese hierarhia tekis väga mõjuka eristuse taimse, loomse ja mõistusliku elu vahel. Kuid selles sisaldus ka oluline taipamine: elu ei ole taandatud passiivsele ainele. Taim korraldab aktiivselt iseennast elusolendina.

Varauusaegne mehhanistlik maailmapilt muutis seda vaadet. Descartes'i dualismis ja mehhanistlikus loodusteaduses hakati mõtlemist üha tugevamini seostama teadliku ja ratsionaalse subjektiga, samal ajal kui ülejäänud organismid võisid paista mehhaaniliste süsteemidena. Kuna taimedel puudus aju ja närvisüsteem, paigutati nad vaimse ja mõtestatud tegevuse hierarhias kõige madalamale.

Darwin nihutas seda hierarhiat taas. Evolutsiooniteooria näitas, et keerukas kohastumus ei eelda teadlikku kavatsust. Darwini uurimused ronitaimede liikumisest näitasid, et ka taimede käitumist saab käsitleda süstemaatilise bioloogilise nähtusena.

Tänapäevane taimefüsioloogia on pilti veelgi muutnud. Taimedel on keerukad elektrilised, keemilised, hormonaalsed ja hüdrautilised signaalsüsteemid. Nad tajuvad valgust, raskusjõudu, temperatuuri, veepuudust, kahjustusi, patogeene, toitainete kättesaadavust ja teiste organismide keemilisi signaale. Nende organismis toimivad elektrilised signaalid, kaltsiumilained, reaktiivsed hapnikuosakesed, hormoonid ja mitmesugused molekulaarsed regulaatorid.

Taim ei paista enam passiivse objektina, vaid hajutatud ja dünaamilise süsteemina, mis kogub informatsiooni, ühendab eri signaale ning muudab selle põhjal oma arengut ja käitumist.

Siin tekibki nüüdisaegne vaidlus.

Kui intelligentsust määratleda representatsioonide, arvutusvõime või sisemise infotöötamise kaudu, võib taim näida piiratud olendina, sest tal puudub keskne

närvisüsteem ja aju. Teistsugune lähenemine aga rõhutab kehastumist. Tunnetus ei pea tingimata toimuma ajus – see võib olla ka organismi ja keskkonna dünaamiline vastastikmõju.

Sellises tähenduses võib „taimede intelligentsust“ käsitleda mitte väitena, et taimedel on varjatud inimlik mõistus, vaid hüpoteesina väga keerukate hajutatud bioloogiliste organisatsioonivormide kohta.

Biosemiootika viib küsimuse veel sammu võrra edasi. Bioloogia kirjeldab keemilist signaali molekulina, mis põhjustab organismis füsioloogilise reaktsiooni. Biosemiootika küsib, kas seda võiks mõista ka märgina – signaal muutub organismi jaoks tähenduslikuks selle kaudu, mida see tähistab tema elu seisukohalt.

Näiteks võib kahjustatud taim vabastada lenduvaid ühendeid, mis mõjutavad läheduses kasvavaid taimi. Valgusel on taimele kindel bioloogiline tähendus, sest organism on organiseeritud seda tajuma ja kasutama. Keemiline kontsentratsioon võib suunata juure kasvu ning patogeeni molekul käivitada kaitsemehhanismi. Sellest ei tulene, nagu oleks taimedel keel, küll aga saab tõdeda, et elussüsteem eristab pidevalt seda, mis on talle oluline.

Siin tuleb kasuks Eestis sündinud baltisaksa loodusemõttele Jakob von Uexküllil *Umwelt*’i (omailma) mõiste. Organismid ei ela lihtsalt ühes neutraalses „objektiivses keskkonnas“, vaid oma liigile iseloomulikus tähenduslikus maailmas, mille määrab see, mida nad suudavad tajuda ja millel on neile bioloogiline tähtsus. Taimede maailm ei ole seega lihtsalt loomade maailma puudulik versioon, vaid teistsugune maailm, mille kujundavad taime organism, tajuvõimed, kasvurütmid ja ökoloogilised suhted.

Budismi võib esmapilgul pidada lääne inimkeskse mõttemalli põliseks alternatiiviks, kuid ka siin on pilt keerukam. Varases budismis ei väidetud sugugi, et kõik elusolendid on teadvusel. Eristus tundlike ja mittetundlike nähtuste vahel oli oluline eetika, karma, taassünni ja kannatuse käsitlemisel. Taimi võidi pidada elusaks, ilma et neile oleks omistatud sama staatust nagu loomadele või inimestele.

Oluline muutus toimus mahajaana budismis koos „Buddha-loomuse“ mõiste arenguga. Buddha-loomus ei ole lihtsalt intelligentsuse sünonüüm. See kätkeb buddhalikkuse võimalust või teostumist ning reaalsuse sügavamat olemust. Hiina budismis aga tekkis radikaalne küsimus: kui kõik nähtused on vastastikku sõltuvad ega ole lõppkokkuvõttes kaheks jaotunud, siis miks peaks Buddha-loomus kuuluma ainult neile, kellel on „meel“?

Tiantai koolkonna mõtleja Zhanran (8. saj) kaitses seisukohta, et Buddha-loomus võib kuuluda ka „mittetundlikele“ nähtustele: ta ei väitnud, et rohi ja puud omavad inimesega sarnast teadvust, vaid et isekeskis seotud tegelikkusest ei saa taimi kategooriana välja arvata. See eristus on oluline: „puul on Buddha-loomus“ ei tähenda sama mis „puu on intelligentne“. Esimene on filosoofiline ja lunastuslik-religioosne väide, teine puudutab peamiselt bioloogilisi omadusi.

Huayani koolkonna budism arendas välja väga tugeva vastastikuse sõltuvuse käsitluse. Selle keskne kujund on nähtuste läbipõimitus: miski ei eksisteeri täielikult isoleerituna, vaid iga nähtus osaleb kogu reaalsuse võrgustikus. Chan-budism jätkas seda mõtet, rääkides rohttaimede, puude ja isegi kivide osalemisest Buddha-loomuses.

Üks selle traditsiooni kõige huvitavamaid ideid on, et ka mittetundlikud nähtused võivad „jutlustada dharmat“. Puu ei pea rääkima inimkeeles, et väljendada budistlikku tõe. Dharmat võivad avaldada ka tema kasv, muutlikkus, sõltuvus keskkonnast ja olemasolu suuremas tervikus.

Jaapani zen-filosoof Dōgen (13. saj) läks selle arusaamaga eriti kaugele. Mäed ja jõed, puud ja taimed, müürid ja seinadki võivad „jutlustada dharmat“. Kuid nende kõne ei ole inimekõne looduslik metafoor. Mõte on just selles, et mitteinimlikul olemisel on omaenda väljendusviis. See meenutab juba üksjagu biosemiootikat, mille kohaselt ei pea tähendus tingimata olema keeleline.

Küsimus „Kas taim võib saada Buddhaks?“ näitab eriti hästi ida ja lääne erinevust.

Tavakeel eeldab, et taim on objekt, millel kas on või ei ole mingit omadust, mida me nimetame Buddha-loomuseks ja mille ta võib tulevikus omandada. Dōgeni mõtlemine aga viib selle mudeli tasakaalust välja. Buddha-loomus ei ole lihtsalt peidetud substants, mis asub indiviidi sees ja muutub mingil hetkel nähtavaks. See on seotud olemise, kujunemise, aja ja ümbritseva tegelikkusega.

Nõnda võib küsimus, kas taim „püüdleb virgumise poole“, olla juba algusest peale valesti püstitatud, kuna omistab taimele inimliku eesmärgi ja teadliku kavatsuse. Radikaalsemas mahajaana tõlgenduses ei pea taim kuhugi „jõudma“, sest ta ei ole kunagi väljaspool seda tegelikkust, milles Buddha-loomus avaldub. Tekib eristus saamise ja olemise vahel.

Taoism pakub veel ühe olulise võrdluspunkti. Mõiste *ziran* tähendab ligikaudu loomulikkust või „iseenesest nii olemist“. *Wuwei* ehk toimumatus viitab tegevusele, mis ei suru tegelikkusele peale välist plaani.

Taimed puutuvad siinkohal asjasse mitte seetõttu, et taoism omistaks neile tingimata inimliku teadvuse, vaid seetõttu, et nende kasv võib olla spontaanse loomuliku protsessi näide. Taim ei vaja mõistuslikku plaani, et kasvada valguse suunas, reageerida raskusjõule või kohaneda veepuudusega.

See loob huvitava paralleeli nüüdisaegsete kehastunud tunnetuse teooriatega: organism ei ole lihtsalt sisemise plaani täitja, kes tegutseb välises maailmas, vaid ta kujuneb pidevalt oma keskkonnaga suhtlemise kaudu.

Eriti põneva silla lääne ja ida traditsioonide vahel pakub baski päritolu filosoofi Michael Marderi mõiste „taimmõtlemine“ (sama pealkirjaga raamat 2013, eesti keeles 2024). Marder ei väida, et taimed sisaldavad inimlaadset mõistust väikeses mõõtkaavas. Tema eesmärk on seada kahtluse alla eeldus, et mõtlemine peab olema ajupõhine, tsentraliseeritud, representatsiooniline või seotud teadliku subjektiga. Taim näitab teistsugust olemisviisi: kasvamine, juurdumine, hargnemine, vastuvõtlikkus, pidev suhestumine keskkonnaga ning võime reageerida ilma ühe keskse juhtimiskeskuseta.

Selles valitseb Marderi ja Dōgeni vahel vaimne sugulus. Dōgen ei muuda puud inimesesarnaseks kõnelejaks: puu „väljendab“ dharmat oma olemasolu kaudu. Marder ei muuda taime inimesesarnaseks mõtlejaks: taimmõtlemine toimub taime olemisviisi kaudu. Mõlema puhul kehtib põhimõte: mitteinimlikku ei pea tegema huvitavaks läbi selle inimesesarnaseks muutmise.

Ida ja lääne võrdluses leiab mitu kokkulangevust.

Esiteks detsentraliseeritus. Tänapäeva taimebioloogia näitab, et keerukas koordineeritus ei vaja keskselt aju. Budistlik mõtlemine seab samal ajal kahtluse alla eelduse, et tähendusliku eksistentsi keskmes peab olema üks püsiv mina.

Teiseks vastastikune sõltuvus. Taimed eksisteerivad koos mulla, seente, mikroorganismide, naabertaimede, loomade, vee, valguse ja atmosfääriga. Mahajaana budism rõhutab sõltuvuslikku tekkimist ja nähtuste läbipõimitust; taoism inimese osalemist tao kulgemises.

Kolmandaks protsessuaalsus. Taim ei ole lihtsalt objekt, vaid pidevalt muutuv protsess. See sobib hästi Dōgeni arusaamaga, et olemine on tegevusest, ajast ja muutumisest lahutamatu.

Neljandaks inimese kukutamine keskselt kohalt. Biosemiootika seab kahtluse alla idee, et inimkeel on ainus tähenduse vorm. Budism seab kahtluse alla inimese kui tegelikkuse absoluutse mõõdupuu. Taoism omakorda kahtleb inimese kontseptuaalse kontrolli üliluslikkuses.

Kõigi nende puhul muutub hāgusamaks ka piir organismi ja keskkonna vahel.

Sellistele sarnasustele vaatamata oleks siiski viga tõmmata ida filosoofia ja moodsa teaduse vahele võrdusmärk.

Tänapäeva bioloogia on empiiriline. Ta uurib, kuidas liiguvad elektrilised signaalid, kuidas kaltsiumilained reguleerivad rakulisi protsesse, kuidas hormoonid koordineerivad kasvu ning kuidas varasem stress mõjutab hilisemat füsioloogiat.

Budistlik filosoofia ei püüa neid mehhanisme eksperimentaalselt tõestada. Selle küsimused on teised: mis on tundlikkus? Mis on mina? Mis on kannatus? Mida tähendab virgumine? Milline on nähtuste ja ülima tegelikkuse suhe?

Samuti ei saa Buddha-loomust lihtsalt tõlkida „kognitiivseks võimeks“. Taim võib teatud budistliku käsitluse järgi omada Buddha-loomust, ilma et ta omaks midagi tänapäevase informatsioonitöötuse sarnast. Ja vastupidi – tõestus, et taim suudab informatsiooni töödelda, ei tõesta veel, et tal on Buddha-loomus.

Kuigi need kaks mõtteraamistikku haakuvad mõningal määral, ei tohi neid isekesis segamini ajada.

Mõtlemise dialoogi kaudu tuleb nähtavale kaks eksimust.

Esimene on kirjeldada taimede signalisatsiooni keelena või nende elektrijuhtivust närvisüsteemina või omistada neile teadlikke otsuseid ilma piisava aluseta. Teine on keelduda tunnistamast taju, mälu, kommunikatsiooni või tunnetuse võimalust kõikjal, kus puudub inimesele sarnane aju.

Esimene viga projitseerib inimese taimedele. Teine määratleb elu nii kitsalt inimese järgi, et teistsugused organiseerituse vormid muutuvad mõeldamatuks.

Aga sügavaim tagajärg võib puudutada hoopis intelligentsuse mõistet.

Tavakeeles tähendab intelligentsus probleemide lahendamist, õppimist, ettenägelikkust, paindlikku käitumist ja võib-olla ka teadlikku arutlemist. Kuid need võimed ei

pea alati olema koondunud aju. Taimed näitavad eriti selgelt, et keerukas organiseeritus võib olla hajutatud rakkude, kudede, elektriliste ja keemiliste signaalide ning ökoloogiliste suhete vahel.

Budistlik filosoofia lisab siia teise väljakutse: kas indiviidist subjekt on üldse nii fundamentaalne, nagu me eeldame? Kui eraldiseisev mina ei ole lõplik reaalsus, ei pruugi ka intelligentsus olla mõistatav üksikisiku „omandina“. See võib kujuneda seostes.

Siin kohtuvadki biosemiootika, nüüdisfilosoofia, mahajaana budismi sõltuvuslik tekkimine ja taoistlik osalus kulgemises. Kõigi nende taustal hakkab ilmnema ühine aimdus: intelligentsus ei pruugi olla asi, mida üksikolend omab, vaid võime, mis kujuneb välja ja korraldub suhete kaudu.

Kõige tähtsam avastus ei pruugi olla see, et taimed on „intelligentsemad, kui me arvasime“. Selline sõnastus eeldab endiselt, et intelligentsus on kindel inimlik joon, mida taimed omavad suuremal või vähemal määral.

Radikaalsem võimalus on, et intelligentsus ongi mitmetine.

Sellest vaatenurgast ei lahenda aju puudumine tunnetuse küsimust. See ütleb lihtsalt, et kui tunnetus taimes eksisteerib, peab see avalduma teistsugusel kujul.

Seega sunnib taimne elu meid küsima mitte ainult, kas taimed mõtlevad, vaid ka, mida me üldse mõtlemise all silmas peame. See kutsub meid kujutlema elu ilma keskmata, toimimist ilma teadvuse käskudeta, suhtlust ilma keeleta, mälu ilma ajuta ja tähendust ilma inimliku plaanita.

Taim ei pruugi olla vähem mõtlev olend. Ta paneb meid mõtlema mõtlemisest teisiti.

Allikaid:

Paco Calvo, Natalie Lawrence. *Planta Sapiens*. Taimede olemuse jääl. Tlk Krista Kallis. Tallinna Ülikool 2025.

Christopher Key Chapple. *Nonviolence to Animals, Earth and Self in Asian Traditions*. SUNY Press 1993.

Jesper Hoffmeyer. *Biosemiotics*. University of Scranton Press 2009.

Michael Marder. *Taimmõtlemine*. Vegetaalse elu filosoofia. Tlk Liisi Rünkla. Tallinna Ülikool 2024.

Linnart Mäll, Märt Läänemets, Teet Toome. *Ida mõtteloo leksikon*. Tartu Ülikooli Orientalistikakeskus 2007.

RAKVERE TEATER

Näitlejad – Liisa Aibel, Rainer Elhi, Margus Grosnõi, Loviise Kapper, Ülle Lichtfeldt, Märten Matsu, Silja Miks, Madis Mäeorg, Tiina Mälberg, Tuuli Maarja Möller, Laura Niils, Anneli Rahkema, Peeter Rästas, Eduard Salmistu, Johannes Richard Sepping, Tarvo Sõmer, Carolyn Veensalu ja Imre Õunapuu

Valgustajad – Martin Piir, Kerdo Vainer ja Roomet Villau

Helitehnikud – Aivar Jürimets, Peeter Pilv ja Andres Raja

Inspitsendid – Katrin Kalamets, Aune Kuul ja Eili Neuhaus

Grimeerijad – Maret Kongi ja Veronika Rego

Kostümeerijad – Anne Joorits ja Kaja Kupp

Rätsepad – Anne Komp, Merli Matti ja Kaja Uustalu

Butafoor-dekoraator – Helen Padu

Puusepp – Aare Vilba

Lavatehnikud – Aimar Ehas, Reio Kiviberg, Riho Lillakas, Ottomar Sukko, Hendrik Vilde ja Mati Väljaots

Bussijuht – Tõnu Tammjärv

Lavastusala juht – Tiit Kalm

Lavastusala juhi abi – Maie Nurmoja

Juhi abi – Helle-Mall Niinemets

Korraldusjuht – Marika Tint

Turundusspetsialist – Evelin Rikma

Projekti juht-fotograaf – Helen Solovjev

Reklaamijuht – Kristo Kruusman

Müügiadministraator – Daisy Kull

Trupijuht – Getter Marii Kalvik

Etendusteenistuse juht – Indrek Apinis

Raamatupidajad – Tuuli Jaansen ja Merle Siirak

Arhivaar-spetsialist – Mari Vitskovski

IT-spetsialist – Aleksander Kikkas

Digitaalkunstnik – Peeter Rästas

Kirjandustoimetaja – Lauri Saaber

Dramaturg-lavastaja – Urmas Lennuk

Kino osakonnajuht – Kelly Muttik

Kino projektsionist – Dagmar Kams

Kino teenindajad – Julia Gorjainov, Kaisa Kahu, Laura Rosin ja Madleen Voigt

Kino abiprojektsionist ja -teenindaja – Victoria Adonov

Kino abiteenindajad – Kadi Leen Aibel, Arabella Altrof, Daniel Kikkas, Anastasia Nikultša, Lisette Teiva ja Teele Ann Tint

Teenindusjuht – Triin Nurk

Teenindusjuhi abi – Marje Nurmepaju

Kohvikuteenindajad – Anete Erras, Andželika Krikun, Aliina Männi, Leena Romov ja Anna-Marija Veebel

Abiteenindajad – Epp Kaljos, Liivi Kasemets, Siim Kroonmäe, Kaisa Laas ja Katrin Teichmann

Publikuteenindajad – Reno Eskor, Milvi Kaio, Inge Kelk, Tiina Krutto, Urve Kukk, Terje Leede, Maarika Miilman, Marie Riin Nurmepaju, Ülla Nõmmik, Elle Salusoo, Viive Vaab ja Pilve Volter

Kokad – Reet Kalde ja Liina Orgus

Abikokad – Kaili Kütt ja Evi Simson

Koristajad – Liliia Andrusyshyn, Nelli Hudik ja Oksana Hurina

Majahoidja-hoovikoristaja – Taimi Tanning

Parkimiskorraldaja – Toomas Aettik

Peakunstnik – Krista Aren

Loominguline juht – Peeter Raudsepp

Teatrijuht – Velvo Väli

Kavalehe koostasid Lauri Saaber ja Urmas Lennuk, kujundas Peeter Rästas.

AASIA MAITSETEGA PIKITUD BONZO KÖÖK

Niine 4, Rakvere, Lääne-Virumaa
www.bonzai.ee

**Jäta oma „Vöötraja“ pilet alles –
5 päeva enne etenduse kuupäeva ja
5 päeva pärast seda saad pileti ettenäitamisel
Bonzais 20% soodustust.**

eesti kü
teatri
aventuur

EETAL
Eesti Etendusteatrite Liit
Estonian Association of
Performing Arts Institutions

PILETIMARILM

pileti
levi

BIODERMA
LABORATOIRE DERMATOLOGIQUE

Hooaja suurtoetaja Audi Eesti

rakvereteater.ee

RAKVEREVEL